

Statsvetenskapliga förbundet

Förbundsredaktör: Magnus Erlandsson

Om skolans demokratiska uppdrag

av Magnus Erlandsson

Så här inleds och avslutas fjärde paragrafen i skollagens första kapitel:

”Utbildningen inom skolväsendet syftar till att barn och elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Den ska främja alla barns och elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. Utbildningen ska också förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på. (...) Utbildningen syftar också till att i samarbete med hemmen främja barns och elevers allsidiga personliga utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarskännande individer och medborgare.”¹

Och så här resonerar Claes Nilholm, professor i pedagogik, kring statsvetarnas särskilda ansvar för att följa upp skolans demokratiska uppdrag.

Statsvetarna och skolan

av Claes Nilholm

I den här texten kommer jag att argumentera för att statsvetare har en betydelsefull uppgift i skolforskningen och skoldebatten, kanske till och med den viktigaste. Vilken uppgift är det som är så viktig? Det handlar förstas om att värna demokratiska principer. Jag kommer att närmare utveckla vad jag menar med detta samt ge två exempel på vad jag anser är brott mot sådana principer. Jag är själv förvånad över hur sådana brott inte tydligare

har uppmärksammats i det offentliga samtalet. Men först något om professioner och professionsgränser.

SKOLAN OCH PRIVATSPANARNA

Som professor i pedagogik är jag uppriktigt trött på vad jag skulle vilja beteckna som privatspanare inom skolforskningen. Det har blivit legitimt att forskare med bakgrunder i helt andra vetenskaper än pedagogiken uttalar sig om skolan. Det må ju vara hänt om det inte vore så att man använder sitt akademiska kapital från helt andra områden för att ge kraft åt sin argumentation. Jag menar givetvis inte att all forskning om skolan ska vara pedagogisk, men när det rör just pedagogiska frågor borde det vara kompetensen inom det området som är intressant att framhålla. Det finns personer som har goda insikter i pedagogik utan att ha formell kompetens inom området men tyvärr är motsatsen vanligare.

Man uttalar sig om något man har mycket begränsad kunskap om och låter sina meriter inom helt andra områden stärka sin argumentation.

– Jaha, tänker läsaren, är det inte precis vad du gör nu? Som ska ge en näsknäpp till statsvetarna, företrädare för en disciplin som förmodligen i de egna leden och också ute i samhället ses som mer prestigefylld än pedagogiken? Jovisst är jag lite av en privatspanare i statsvetenskapen, dock vill jag påstå att det breda pedagogikämnet har ytor som angränsar till närliggande områden och i de fallen är det viktigt att en dialog förs över ämnesgränserna.

Jag beger mig alltså vidare i texten med en reservation för att jag inte har full överblick över den statsvetenskapliga forskningen om

¹ Skollag (2010:800), kap. 1 § 4.

skolan. Min argumentation rör dock mer hur forskarna blir synliga i det offentliga samtalet och vad man gör och säger där snarare än den forskning man bedriver.

DEMOKRATINS PRÄSTERSKAP

Det låter förstås väldigt uppfordrande att påstå att statsvetare ska vara präster. Men metaforiken pekar på betydelsen för statsvetare att värna det viktigaste i samhället vilket jag menar att demokratin är. När vi inte längre räknar med gud måste vi själva definiera vår värld och fatta beslut om hur den ska gestaltas. Demokratin är den fantastiska konstruktion som gör det möjligt att så många som möjligt kan delta i denna process. Vi har etablerat spelregler för hur den demokratiska processen ska se ut, vilka är förankrade i grundlagar och i praxis.

Även om Voltaire inte sa exakt på följande sätt uttrycker det kända "citaten" hans ståndpunkt: "Jag delar inte din åsikt men är beredd att dö för din rätt att uttrycka den." Citatet är ett försvar för de principer som är större än oss som individer, ja, som möjliggör att vi kan utveckla vår fulla mänsklighet. Vi måste alltså underordna oss dessa regler, om vi börjar töja på dem för mycket hotar vi just det som är hjärtat i vårt samhälle. Det är just sådana principer som jag förväntar mig att statsvetare ska försvara med sina kroppar och själar.

Det här låter ju väldigt allvarligt och läsaren undrar kanske vad detta har med skolan att göra. Jo, det jag vill komma till är något så enkelt som att det finns vissa principer som reglerar hur makten över skolan ska gestaltas. Om vi inte följer de principerna riskerar vi att underminera det som borde vara mest heligt.

PRINCIPER OCH OGÄRNINGAR

I den representativa demokratin förväntas valda politiker fatta beslut om den övergripande inriktningen på skolan. Sådana riktlinjer formuleras i olika typer av styrdokument och myndighetsinstruktioner. Inom denna ram finns ett handlingsutrymme för olika

aktörer såsom till exempel elever, generaldirektörer, lärare, rektorer och föräldrar. Helt centralt för en demokrati är också ett offentligt samtal där olika röster ges utrymme att i debatt diskutera skolan.

Forskningens uppgift är att skapa kunskap om skolan men också att bidra till denna debatt. För att åter anknyta till citatet ovan så borde denna arbetsfördelning och de spelregler den innebär vara viktigare för oss än betydelsen av våra egna åsikter. Jag menar alltså att om det sker brott mot denna ordning borde alla vara oroade, även de som gynnas av brottet. Eftersom det handlar om brott mot principer som är fundamentala för demokratin borde kanske speciellt statsvetare – som enligt mig borde utgöra något av ett demokratins prästerskap – reagera. Jag ska med två exempel visa på sådana brott där jag saknar kraftigare reaktioner. (En del skulle förmodligen mena att brott är ett starkt ord i detta sammanhang och mena att ogärningar passar bättre.)

FRÅN DEBATT TILL PLATTFORM

Det första exemplet bygger på pedagogen Matilda Wiklunds analyser. Hon har intresserat sig för mediabilden av skolan. Wiklund menar att DN-debatt blev en utbildningspolitisk plattform för Jan Björklund inför valet 2006. DN-debatt var vid denna tidpunkt förmodligen det mest betydelsefulla mediala forumet för det offentliga samtalet i Sverige. Det är här viktigt att notera förskjutningen från debatt till plattform, något som borde vara mycket oroande i ljuset av vad jag skrev tidigare. Kanske mer oroande än det bristande redaktionella omdömet på den liberala(!) tidningen i fråga är att övriga media-Sverige återgav Björklunds utsagor som om de var uttryck för en debatt och inte som uttryck på en plattform.

Vi vet vilka konsekvenser detta har fått för det offentliga samtalet om skolan i Sverige. Björklund lyckades etablera vad som i grunden är en sjukdomsmetafor i sina beskrivningar av svensk skola. Det har nästan blivit omöjligt att säga något om skolan som inte utgår från

denna metaforik. Jag tycker personligen detta är mycket olyckligt och jag tror det har gjort stor skada för en svensk skola som förenklat framställs som undermålig (vilket lett till att till exempel privatspanare efter privatspanare skriver ut den ena receptet efter det andra).

I dagarna kom också en rapport från OECD där man varnar för svårigheter med rekryteringen till lärarutbildningen. Vem vill arbeta i en skola som beskrivs utifrån en sjukdomsmetaforik?

Men, och detta är helt avgörande för min argumentation, Björklund hade förstås rätt att demonisera svensk skola. Problemet är att det offentliga samtalet kring skolan inte följde de principer som bör styra ett offentligt samtal i en liberal demokrati. Om Björklund vore mer liberal skulle han förmodligen själv oroas över detta.

SKOLAN HAR FLERA MÅL

Mitt andra exempel gäller målen för skolan. Det är förstås helt centralt för skolans verksamhet vilka mål den har. En diskussion om skolan blir inte meningsfull om vi inte orienterar oss mot vad skolan ska uppnå. När det gäller skolans mål upphör jag aldrig att förvånas över både okunskapen om dem likväl som hur lättvindigt de behandlas i olika sammanhang.

När man hör den politiska debatten är det lätt att få intrycket av att det enda målet för skolan är att förbättra kunskapsresultaten. Nu är det så att målen för utbildningsväsendet framgår bland annat av Skollagens 4§ där ett brett uppdrag för skolan skisseras. Det breda uppdraget omfattar ganska mycket. Jag har hört statsvetare som sammanfattar det hela med att skolan har ett demokrati- och ett utbildningsuppdrag, vilket torde kunna ses som en alltför förenklad bild, men ändå visar på en ambition att närma sig det bredare uppdraget.

Det är förstås bra att duktiga forskare i statsvetenskap, som till exempel Erik Amnå, analyserar hur skolan lyckas gestalta sitt demokratiuppdrag. Det jag vill lyfta fram i

den här artikeln är dock ett ännu bredare ansvar för demokratin. Min poäng i detta sammanhang är att eftersom Skollagens 4 § uttrycker det som vi i demokratisk ordning har beslutat att skolan ska sträva mot är det vår uppgift att i olika sammanhang påpeka att det är det målet som gäller och inte enbart det centrala, men smalare, kunskapsmålet. Detta gäller förstås inte minst de som jag menar har ett extra ansvar att övervaka de demokratiska principerna.

Det hade kanske varit hederligare av politikerna om man ägnat den senaste omarbetningen av Skollagen till att tydliggöra att det är kunskapsuppdraget som är det helt överordnade målet för skolan, om det nu är det man menar, men nu gjorde man inte det. De skilda mål för skolan som formuleras i exempelvis styrdokument som Skollagen, i den politiska retoriken och i regleringsbrev till myndigheter borde vara föremål statsvetenskaplig analys och kritisk granskning enligt min mening.

PROCESSUALISM

Kanske uppfattas den här artikeln som för normativ? Inte ska forskare ägna sig åt frågor om hur demokratin ska gestaltas i verkligheten? Möjligen kan man beskriva hur demokratier fungerar och/eller göra filosofiskt orienterade analyser av hur de borde fungera. Jag vill dock mena att det jag skisserat här är en helt central uppgift för forskningen och då kanske främst för statsvetenskapen. I avsaknad av annan benämning kallar jag synsättet processualism. Denna innebär att man granskar om de demokratiska processer som vi till stora delar är överens om fungerar.

Fungerar det offentliga samtalet om skolan? Styr skolan av de mål som vi i demokratisk ordning beslutat om? Om svaret är nej på dessa frågor borde vi alla oroas oss.

Claes Nilholm är professor i pedagogik med inriktning mot specialpedagogik vid Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier, Uppsala universitet.

E-post: cleas.nilholm@edu.uu.se